

ТРАНСФОРМАЦІЯ ПІДМЕТА ЯК СКЛADOVA ЗАГАЛЬНИХ СИНТАКСИЧНИХ ПЕРЕТВОРЕНЬ СТРУКТУРИ РЕЧЕННЯ В АНГЛО-УКРАЇНСЬКОМУ ПЕРЕКЛАДІ

У статті розглянуто шляхи перекладацьких трансформацій підмета в контексті загальних перетворень синтаксичної структури речення, а також здійснено спробу загальної класифікації трансформацій підмета в англо-українському перекладі.

У дослідженні трансформацій підмета важливим та актуальним видається визначити їх місце у парадигмі загальних перетворень структури речення під час перекладу. Метою цієї статті є опис та пояснення трансформації підмета як частини комплексу синтаксичних трансформацій, що застосовуються в англо-українському перекладі.

В останні роки проблема граматичних трансформацій в перекладі досліджувалася В.І. Карабаном. [1]; проблема синтаксичних трансформацій розглянута в працях Н.К. Гарбовського [2] та В.Г. Гака [3].

Проте, водночас, слід зазначити, що у сучасній теорії перекладу проблема деяких синтаксичних перекладацьких трансформацій ще не отримала докладного висвітлення. Різні дослідники виділяють різну кількість таких трансформацій та пропонують різні способи їх класифікації. У цій статті ми будемо дотримуватися класифікацій І.В. Нешумаєва [4], Л.С. Бархударова [5], а також В.Г. Гака [3]. Так, І.В. Нешумаєв пропонує розглядати міжмовні синтаксичні трансформації з точки зору зміни порядку слідування членів речення при перекладі та з точки зору зміни складу синтаксичної структури речення під час перекладу [4: 14]. З іншого боку, Л.С. Бархударов пропонує для зручності опису звести всі трансформації, що здійснюються у процесі перекладу, до чотирьох елементарних типів, а саме: 1) перестановки; 2) заміни; 3) додавання та 4) вилучення [5: 190].

Що стосується класифікації, запропонованої В.Г. Гаком, початково вона була призначена для внутрішньомовних синтаксичних трансформацій, але може бути також використана відносно міжмовних, тобто, перекладацьких трансформацій. Дослідник поділяє синтаксичні трансформації на перестановочні (зміна місця розташування членів речення), кількісні (додавання або вилучення членів речення) та якісні (заміна членів речення), до яких він, зокрема, відносить актантні трансформації [3: 499]. У цілому, наведені вище класифікації не суперечать одна одній.

Якщо накласти загальну класифікацію перекладацьких трансформацій Л.С. Бархударова на часткову класифікацію синтаксичних перетворень, запроповану І.В. Нешумаєвим, то можна з'ясувати, що зміну порядку членів речення у перекладі слід відносити до перестановок (пор.: перестановочні трансформації В.Г. Гака), у той час як за зміни складу синтаксичної структури речення можуть мати місце трансформації заміни (пор.: якісна трансформація В.Г. Гака), додавання або вилучення (пор.: кількісні трансформації В.Г. Гака) чи їх комбінації.

Усі вищезгадані трансформації при перекладі можуть бути застосовані практично до будь-якого з членів речення, і, зокрема, до підмета. Розглянемо ті випадки, коли вживання суб'єктних синтаксичних трансформацій є абсолютно необхідним. Зміна порядку членів речення в англо-українському перекладі зводиться до зміни місця розташування підмета в реченні. Така трансформація є досить поширеною, наприклад:

1) *A crossbow and a pair of galoshes were outside the front door* [9: 104]. – *Надворі коло дверей хатинки лежав арбалет і пара калош* (пер. В. Морозова)

Як можна бачити, загальна кількість членів речення залишається незмінною, на лексичному рівні мають місце трансформації конкретизації (*were* → *лежав*) та компенсації (*front door* → *дверей хатинки*), які суттєво не впливають на його граматичну структуру речення. На рівні синтаксису підмет, який в оригіналі був у препозиції до присудка, у перекладі перенесено в постпозицію. Подібна трансформація необхідна для збереження комунікативного членування речення. Як відомо, в англійській мові порядок слів більш фіксований, порівняно з українським, тому підмет переважно займає перше місце в реченні і, зазвичай, є темою речення, але в деяких випадках підмет може бути рематичним, і в такому разі може стояти в кінці речення після присудка, як у наступному прикладі:

2) *At either end of the pitch were three golden poles with hoops on the end* [9: 107]. – *На кожному кінці поля стояли три позолочені стовпи з кільцями вгорі* (пер. В. Морозова).

Переклад таких речень не становить труднощів для перекладача, оскільки норми української мови цілком дозволяють вживання підмета у постпозиції до присудка, тобто перекладачеві просто потрібно залишити незмінним порядок слів оригіналу. Проте, як можна бачити з Прикладу 1, рематичний підмет може також займати перше місце в реченні, і у такому випадку на його рематичність вказує, як правило, неозначений артикль. Для збереження тема-рема-тичного членування речення при перекладі такий підмет переноситься в кінець речення.

Розглянемо тепер трансформації підмета в контексті зміни складу синтаксичної структури речення при перекладі. Як зазначалося вище, з цього погляду можна виділити **заміну** підмета іншими членами речення (додатком, присудком, обставиною або означенням), тобто якісну трансформацію структури речення, а також кількісні трансформації **додавання** підмета при перекладі двоскладних еліптичних чи **вилучення** підмета в

процесі перекладу означено- та неозначено-особових речень, а також при перекладі двоскладового речення односкладним.

Причини якісних трансформацій полягають, вочевидь, у синтаксичній асиметрії мов [3: 484], яка виявляється у тому, що формальне членування речення не збігається зі змістовим членуванням. Наприклад, одне і те саме значення може виражатися одиницями різної структури (синтаксична синонімія). Так, основною формою позначення безсуб'єктного процесу є безособове речення, але той самий процес може бути позначений двоскладним реченням (пор.: *It rains. – The rain falls.*)

Через синтаксичну асиметрію змісту та форми елементи ситуації і члени речення можуть не збігатися. Тому необхідно розрізняти члени речення, або синтаксичні актанти (підмет, додаток і т.д.), та семантичні актанти, що відображають реальну роль того чи іншого елемента ситуації (суб'єкт, об'єкт, адресат тощо) [3: 484]. Л. Тен'єр [6: 297] визначає таку міжмовну трансформацію як метатак西斯 або глибинний переклад.

Слід, однак, зазначити, що ми не ставили своєю метою докладно описати якісні актантні трансформації, оскільки це вже було зроблено в попередніх публікаціях, натомість тут ми намагаємося визначити їх місце у загальному комплексі суб'єктних трансформацій, впорядкувати та уніфікувати їх класифікацію.

Найпоширенішим з якісних перетворень структури речення є зміна діатези або так звана суб'єктно-об'єктна трансформація (Приклад 3), що досить часто супроводжується зміною стану з активного на пасивний, або навпаки (Приклад 4). У деяких випадках ця трансформація спричиняє зміни в ядерній структурі речення (Приклад 5) (докладніше її буде розглянуто у частині статті, яка присвячена кількісним трансформаціям):

3) *On Halloween morning they woke to the delicious smell of baking pumpkin wafting through the corridors* [9: 126]. – *Уранці, напередодні свята Гелловін, їх розбудив солодкий запах печеного гарбуза, яким пахло в усіх коридорах* (пер. В. Морозова).

4) *Mr. Vernon Dursley had been woken in the early hours of the morning by a loud hooting noise from his nephew Harry's room* [10: 7]. – *Містера Вернона Дурслі з самісінького ранку розбудило гучне ухання, яке долидало з кімнати його племінника Гаррі* (пер. В. Морозова).

5) *"Library books are not to be taken outside the school", said Snape* [9: 134]. – *Бібліотечні книжки не можна виносити зі школи, – сказав Снейп* (пер. В. Морозова).

Достатньо широко вживаною є також трансформація підмета в обставину. Як правило, до неї доводиться вдаватися тоді, коли підмет виражений іменником або субстантивним словосполученням з обставинним значенням (Приклад 6); згідно з положеннями реляційної граматики такі підмети є нічим іншим, як просунутими до рангу підмета обставинами [7: 85]; відповідно, при перекладі відбувається зворотній процес. Така трансформація може також застосовуватися тоді, коли необхідно привести перекладене речення у відповідність до стилістичних та граматичних норм цільової мови (Приклад 7) :

6) *His next present also contained sweets – a large box of Chocolate frogs from Hermione* [9: 147]. – *У наступному дарунку також були ласощі – шоколадні жабки від Герміони* (пер. В. Морозова).

7) *She was already wearing a salmon-pink cocktail dress* [10: 13]. – *На тімці вже була вечірня сукня жовто-рожевого кольору* (пер. В. Морозова).

До трансформації підмета у присудок перекладачу доводиться вдаватися тоді, коли в оригінальному реченні підмет виражений іменником зі значенням дії, тобто відбувається розгортання згорнутого предиката (приклад 8):

8) *The effect of this simple sentence on the rest of the family was incredible: Dudley gasped and fell off his chair with a crash that shook the whole kitchen; Mrs. Dursley gave a small scream and clapped her hands to her mouth; Mr. Dursley jumped to his feet, veins throbbing in his temples* [10 : 7-8]. – *Ці кілька простеньких слів подіяли на решту родини просто приголомшливо: Дадлі аж похлинувся, гепнувся зі стільця таким гуркотом, що здригнулася вся кухня; місіс Дурслі зойкнула, затуливши руками рота; Містер Дурслі зірвався на ноги, а вени на його скронях запульсували* (пер. В. Морозова).

Найменш уживаною з якісних трансформацій є перетворення у перекладі підмета в означення (приклад 9):

9) *But Hermione had a steely glint in her eyes* [10: 160]. – *Але Герміоніні очі рішуче поблискували.* (пер. В. Морозова).

Наступними трансформаціями зміни складу синтаксичної структури речення, що розглядаються, є кількісні трансформації додавання та вилучення підмета у перекладі. В англо-українському напрямку перекладу вилучення підмета застосовується достатньо широко. Ця трансформація зазвичай використовується при перекладі означено- та неозначено-особових речень із займенниками *we, you, they, one* у функції підмета (приклади 10, 11, 12, 13), а також при перекладі деяких повних двоскладових речень із повнозначним підметом, що у процесі перекладу перетворюється в додаток, при цьому ядерна структура речення змінюється, і двоскладове речення перекладається односкладним безособовим (Приклади 14 та 5 – див. вище):

10) *If we fill in all intermediate positions with new blue points representing all the different combinations of guns and butter, we have the continuous blue curve shown as the production-possibility frontier, or PPF, in Figure 2-2* [11: 22]. – *Відкладаємо в усіх проміжках між ними нові точки, що відповідають різним комбінаціям кількості масла і гармат, і отримуємо на графіку 2-2 суцільну криву – межу виробничих можливостей* (пер. С. Панчишина).

11) *Before you can master economics, you must have a working knowledge of graphs* [11: 12]. – *Перед тим, як опанувати економічну науку, потрібно отримати певні знання щодо графіків* (пер. С. Панчишина).

12) *"They're certainly going to hold on to her", Nicole assured him briskly* [12: 111]. – *Її однаково не відпущать, це зрозуміло, – впевнено сказала Ніколь* (пер. М. Пінчевського).

13) *One forgets so quickly one's own youth: once I was interested myself in what for want of a better term they call news* [13: 30]. – *Як швидко забуваєш власну молодість: колись і мене цікавило те, що за браком кращого слова називають "новинами"* (пер. І. Коваленка).

14) *There were armed police on the bridge and the restaurant had an iron grille to keep our grenades* [13: 32]. – *Міст охороняє озброєна поліція, а ресторан для захисту від гранат обведено залізною сіткою.* (пер. І. Коваленка).

Як можна бачити з прикладів 10, 11, 12 та 13, підмет у перекладі вилучається зі структури речення, а означено-особові та неозначено-особові речення оригіналу перекладаються, відповідно, означено-особовими, неозначено-особовими або безособовими реченнями. Слід зазначити, що, тоді як в англійській граматиці ці речення відносять до повних двоскладових, традиційна українська граMATика вважає їх повними односкладовими реченнями. З цього приводу цікавою видається думка А.П. Загнітка, який вважає, що всі традиційно тлумачені означено-особові, неозначено-особові та узагальнено-особові речення слід розглядати як реченнєві структури з імпліцитним підметом нульової формальної репрезентації. Імпліцитним підметом, у свою чергу, слід вважати імпліцитно наявний в реченні актант, який не позначений окремим словом, але на який вказує своїми особово-числовими і родовими закінченнями форма дієслова-присудка або дієслівної зв'язки і який при цьому мислиться як носій ознаки, вираженої присудком [8: 145]. Таким чином, у перекладі суб'єкт дії переходить з поверхневої структури речення до глибинної.

Щодо кількісної трансформації додавання підмета до структури речення, то в англо-українському напрямку перекладу вона застосовується відносно рідко через вимогу обов'язкового заповнення позиції підмета в англійській мові, оскільки англійське дієслово не завжди може з достатньою ясністю вказувати на суб'єкт. Речення з нульовим підметом в англійській мові зустрічаються в розмовному та науковому стилі; як правило їх переклад не становить труднощів, тому що у разі потреби підмет легко встановити з контексту (Приклад 15):

15) *In a command economy, such as \emptyset has operated in the soviet Union during most of this century, the government owns a considerable fraction of the means of production (land and capital)* [11: 20]. – *За командної економіки, подібної до тієї, яка діяла в радянському Союзі протягом більшої частини цього століття, уряд володів практично усіма засобами виробництва (земля і капітал)* (пер. С. Панчишина).

З вищевикладеного можна зробити висновок, що необхідність застосування трансформацій підмета в англо-українському перекладі може бути зумовлена комунікативними, стилістичними, граMATичними та семантичними причинами. Втім, перестановочні трансформації найчастіше бувають спричинені потребою зберегти комунікативну структуру речення; якісні трансформації зазвичай використовують тоді, коли зберегти семантичну структуру речення, не порушуючи його формально-граMATичної структури, неможливо. Щодо кількісних трансформацій, основною причиною їх використання можна вважати розбіжності в граMATичних структурах речення англійської та української мови.

Перспектива дослідження трансформацій підмета в англо-українському перекладі полягає в подальшому вивченні природи суб'єктних синтаксичних трансформацій і класифікації та обґрунтування причин їх застосування.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ ТА ЛІТЕРАТУРИ

1. Карабан В.І. Переклад з української мови на англійську мову. – Вінниця: Нова Книга, 2003. – 608 с.
2. Гарбовский Н.К. Теория перевода. – М.: Изд-во Московского университета, 2004. – 544 с.
3. Гак В.Г. Теоретическая грамматика французского языка. – М.: Добросвет, 2004. – 862 с.
4. Нешумаев И.В. Типология преобразований структуры предложения при переводе // Автореф. дисс. ... канд. филол. наук: 10.02.19. – Москва, 1991. – 22 с.
5. Бархударов Л.С. Язык и перевод. – М: Международные отношения, 1975. – 240 с.
6. Теньер Л. Основы структурного синтаксиса. – М.: Прогресс, 1988. – 654 с.
7. Перлмуттер Д., Постал П. Закон единственности продвижения именных групп в позицию подлежащего // Новое в зарубежной лингвистике. – Вып. 11. – М.: Прогресс, 1982. – С. 83-110.
8. Перлмуттер Д., Постал П. Закон единственности продвижения именных групп в позицию подлежащего // Новое в зарубежной лингвистике. – Вып. 11. – М.: Прогресс, 1982. – С. 83-110.
9. Rawling J.K. Harry Potter and the Philosopher's Stone. – London, Bloomsbury, 1999. – 223 p.
10. Rawling J.K. Harry Potter and the Chamber of Secrets. – London, Bloomsbury, 1999. – 251 p.
11. Samuelson Paul A., Nordhaus William D. Economics. – New York, 1992. – 784 p.
12. Фицджеральд Ф. С. Ночь нежна: Роман. – На англ. яз. – М.: Радуга, 1983. – 400 с.
13. Greene G. The Quiet American. – М.: Foreign Language Publishing House, 1963. – 225 p.
14. Ролінг Дж. К. Гарри Поттер і філософський камінь. – перекл. В. Морозова за ред. І. Малковича і П. Тарашука. – К.: А-Ба-Ба-Га-Ла-Ма-Га, 2004. – 318 с.
15. Ролінг Дж. К. Гарри Поттер і таємна кімната. – перекл. В. Морозова. – К.: А-Ба-Ба-Га-Ла-Ма-Га, 2002. – 347 с.
16. Семюелсон Пол А., Нордгауз Вільям Д. Макроекономіка / Пер. з англ. С. Панчишина – К.: Основи, 1995. – 544 с.
17. Фицджеральд Ф.С. Великий Гетсбі; Ніч лагідна: Роман / Пер. з англ. М. Пінчевського. – К.: Дніпро, 1982. – 472 с.
18. Грін Г. Тихий американець; Наш резидент у Гавані: Романи / Пер. з англ. І. Коваленка та П. Шарандака. – К.: Дніпро, 1967. – 367 с.

Федотова Н.О. Трансформация подлежащего как составляющая общих синтаксических преобразований структуры предложения в англо-украинском переводе.

В статье рассматриваются пути переводческих трансформаций подлежащего в контексте общих преобразований синтаксической структуры предложения. Автор также делает попытку общей классификации трансформаций подлежащего в англо-украинском переводе.

Fedotova N.O. Subject transformation as an integral part of the sentence structure general syntactic transformations in English-Ukrainian translation.

The article deals with the problem of different ways of subject transformations in the framework of the sentence structure general syntactic transformations. An attempt to classify subject transformations in English-Ukrainian translation is also made.